

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ, РОЗВИТОК ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

УДК 314.1

БУЗЕЦЬКИЙ І.Г.

Хмельницький національний університет

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Запропоновано авторський підхід до інтерпретації процесу дослідження чинників формування людського потенціалу регіону. Модель формування людського потенціалу запропоновано визначати в ході двоетапної декомпозиції чинників. Вимогою до першого етапу визначено встановлення переліку гіпотетичних чинників відтворення людського потенціалу. На другому етапі – встановлення моделі впливу чинників на нього. Проведено декомпозицію складових елементів формування людського потенціалу, де за критерієм стійкості виділено групи ментальних чинників, чинників зовнішнього середовища, освіти, охорони здоров'я, економіки, політики, ринку праці та непередбачуваних обставин.

Ключові слова: людський потенціал, демографічний розвиток, чинники формування людського потенціалу, економічний розвиток, демографічна політика.

BUZETSKY I.

Khmelnitsky National University

COMPONENT ELEMENTS OF THE FORMATION OF HUMAN CAPACITY IN THE REGION

The author's approach to the interpretation of forming factors of the regional human potential has been proposed in the article. The model of the formation of human potential should be determined during the two-stage decomposition of factors. The first stage requires the determination of the list of hypothetical factors of reproduction of human potential. A decomposition of the constituent elements of the formation of human potential was carried out, where groups of mental and environment factors, education, healthcare, economy, politics, the labour market and unpredictable circumstances were determined by the criterion firmness. It is proposed to apply a two-level decomposition as an approach to the analysis, evaluation and research of elements and factors in the formation of human potential, where the first level requires the definition of their aggregate list, and the second - the development of a model of influence on the carrier of human potential and the relationship between them. Identifying the previous experience of the formation of the human potential of the industrial region, the list of hypothetical factors of the mental group has been determined and detailed, as well as systematized by groups of the environment, education influence, health care, political processes, economic development, functioning of the labour market and unforeseen circumstances. The influence of each of the proposed groups of factors has been substantiated. Prospects for further research should be determined in the direction of constructing a model of the action of dominant factors on the carrier of human potential, as well as the domination model of the individual factors of human potential from their aggregate set.

Key words: human potential, demographic development, factors of formation of human potential, economic development, demographic policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Результат демографічного розвитку виступає закономірним наслідком комплексної дії множини економічних, політичних, історичних, суспільних, психологічних, військових форс-мажорних та іншого роду чинників. І хоча як показує практика, спрогнозувати з високою точністю формування людського потенціалу у певний момент досить складно, на наше переконання отримані до цього часу висновки наукових досліджень та розробок придатні для детального описання закономірностей їх перебігу та включення у регуляторні та управлінські плани. З цієї точки зору наукова проблема переходить у практичну площину декомпозиції комплексу процесів, пошук закономірностей, інструментів прогнозування, планування, впливу на об'єкт, методологічного та методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню закономірностей, процесів та результатів формування людського потенціалу присвячені праці кількох поколінь вітчизняних та закордонних науковців, серед яких слід виділити бачення проблеми В. Адамчуком, Д. Богинею, С. Вовканичем, Ф. Гасійком, О. Грішнвою, М. Долішнім, П. Дракером, Е. Лібановою, В. Онікієнком, А. Печчеї, М. Поратом, А. Портесом, Л. Семів, Дж. Сенсенбернером, Т. Стоуньером, Д. Тофлером, Л. Шевчук, та ін., що обґрунтовують процес зростання та основні характеристики людського потенціалу.

Водночас, слід відмітити необхідність чіткого відстеження причинно-наслідкових зв'язків між формуванням чинників та розвитком людського потенціалу, встановлення закономірностей та моделі їх впливу.

Невирішені частини проблеми. Не зважаючи на досить глибоке обґрунтування окремих процесів та явищ в області відтворення та використання людського потенціалу, застосовувані при цьому підходи в своїй основі мають ситуативне обґрунтування, часто непридатне для аналогічних досліджень цієї ж наукової проблеми у різних часових інтервалах, відмінних від уже досліджених умов розвитку територій,

економічних процесів, політичної складової тощо. За таких умов виникає необхідність абстрагуватись від пошуку конкретних причинно-наслідкових зв'язків розвитку людського потенціалу та пошуку універсального підходу до його обґрунтування на основі певної універсальної моделі.

Постановка завдання. Визначити складові елементи структуру чинників та закономірності формування людського потенціалу регіону.

Основний матеріал дослідження. Звертаючись до оцінки закономірностей у відтворення та застосуванні людського потенціалу слід звернути увагу, що більшість чинників та областей, під впливом яких він знаходиться достатньо описані у науковій літературі. Водночас щоразу привертає увагу факт зміни дії чинників серед усього можливого їх різноманіття. Тобто, цілком логічно у обраній області аналізу виділити дві площини, де перша характеризує усю множинну чинників формування людського потенціалу без зазначення їх сили впливу, а друга – визначає домінантний або другорядний характер такого роду чинників, відповідно їх вплив на отриманий чи очікуваний результат.

З точки зору прогнозування та управління людським потенціалом, вимогою до першої площини слід вважати комплексний характер, в межах якого враховано усю множину чинників, важелів та закономірностей, здатних вплинути на нього, і одночасно результат їх імовірної взаємодії між собою. Вимогою до другої виступає визначення домінантного характеру окремих чинників, закономірностей та важелів, тобто моделі розвитку людського потенціалу на конкретний момент чи період часу. Для отримання точних даних та інформаційної бази прийняття регуляторних рішень важливе застосування обох площин, що досконало доповнюють одна одну. Водночас, дотримуючись поставленої мети, на цьому етапі звернемося до множини чинників формування людського потенціалу, тобто їх переліку та характеристик як суспільних, економічних, політичних та інших явищ.

За структурою, масштабами, характером впливу та взаємодії явища, що впливають на людський потенціал досить різноманітні. Тому, на цьому етапі аналізу доцільно визначитись з критеріями їх систематизації. Зокрема обрати ключовий критерій впливу за показником стійкості.

За вказаним критерієм найбільш стійкими слід вважати групу ментальних чинників. Останні розглядаються, як схильність суспільства, носіїв людського потенціалу регіону до певної моделі поведінки в області відтворення та використання людського потенціалу (рис. 1). Чинники цієї групи формуються в часовому інтервалі від кількох десятиліть до кількох століть, і зазвичай асоціюються з традиційним укладом життя певної території [4, с. 16; 5, с. 158]. У повсякденному житті це проявляється у сімейних цінностях, схильності до міграційної поведінки, формах міграцій, міграційних зв'язках з іншими регіонами, формах домашнього господарства, розселення, розмірах сім'ї тощо.

Група наведених чинників гіпотетично може носити як раціональний так і ірраціональний характер з точки зору поточних регуляторних цілей та викликів що стоять перед регіоном. Зокрема такі проблеми, як низька зайнятість у сільській місцевості, високе безробіття у промислових центрах, надлишок чи нестача людських ресурсів складні для вирішення через низьку мобільність, низьку міграційну активність, традиційне сімейне господарство, що виступають результатом сформованого протягом тривалого періоду суспільного досвіду. Останній ототожнюється з ментальними чинниками, і носить ірраціональний характер з точки зору реформування системи відтворення та управління людським потенціалом промислового регіону [8, с. 146; 9, с. 139]. З іншого боку, група вказаних чинників знижує ймовірність настання соціальних потрясінь, і виступає раціональним елементом системи формування людського потенціалу регіону.

Наступними за обраним критерієм слід визначити чинники зовнішнього середовища регіону, до яких зокрема варто віднести клімат, рельєф, мережу транспортного сполучення, розвиток продуктивних сил, наявність або відсутність окремих елементів інституційної системи, наявність закладів, що забезпечують формування та застосування людського потенціалу тощо (рис. 1).

Дана група чинників найбільш різноманітна за репрезентативністю, областю появи та прояву. Зокрема, узагальнення аналізу розміщення продуктивних сил свідчить, що їх розвиток відбувається швидшими темпами на рівнинних територіях, розвиток мереж транспортного сполучення більш інвестиційно витратний у гірських регіонах. Як наслідок, середовище визначає здатність до міграційного перерозподілу людських ресурсів, їх міграційну мобільність [2, с. 154]. В межах цього прикладу не варто також ігнорувати системні обмеження. Зокрема розвиток маятникової трудової міграції, можливий лише за умов розвинутого транспортного сполучення, і в першу чергу громадського транспорту [1, с. 217; 3, с. 211]. На вказане обмеження накладається чинник часових обмежень, тобто частки у бюджеті часу витраченого на переміщення від місця постійного проживання до місця застосування людського потенціалу. Розвиненість транспортного сполучення забезпечує зниження тривалості сполучення з місцем праці, і одночасно збільшує частку у загальному бюджеті часу, що може бути спрямована на відпочинок, особисте вдосконалення чи саморозвиток, що в кінцевому результаті перетворюється у якісне і кількісне нарощенні людського потенціалу. Застосовуючи діалектичний підхід, аналогічно можна сформулювати приклади впливу інших чинників цієї групи. Також перелік чинників цієї, як і інших груп не є виключними і можуть бути доповнені. Чинники цієї групи формуються від одного року до кількох десятиліть, і можуть носити як раціональний, так і ірраціональний характер у вигляді додаткових обмежень на розвиток людського потенціалу.

Цікавими для дослідження з огляду на поставлене завдання є дві наступні групи чинників – освіта та охорона здоров'я. Їх формування відбувається більш динамічно, від одного до десяти років.

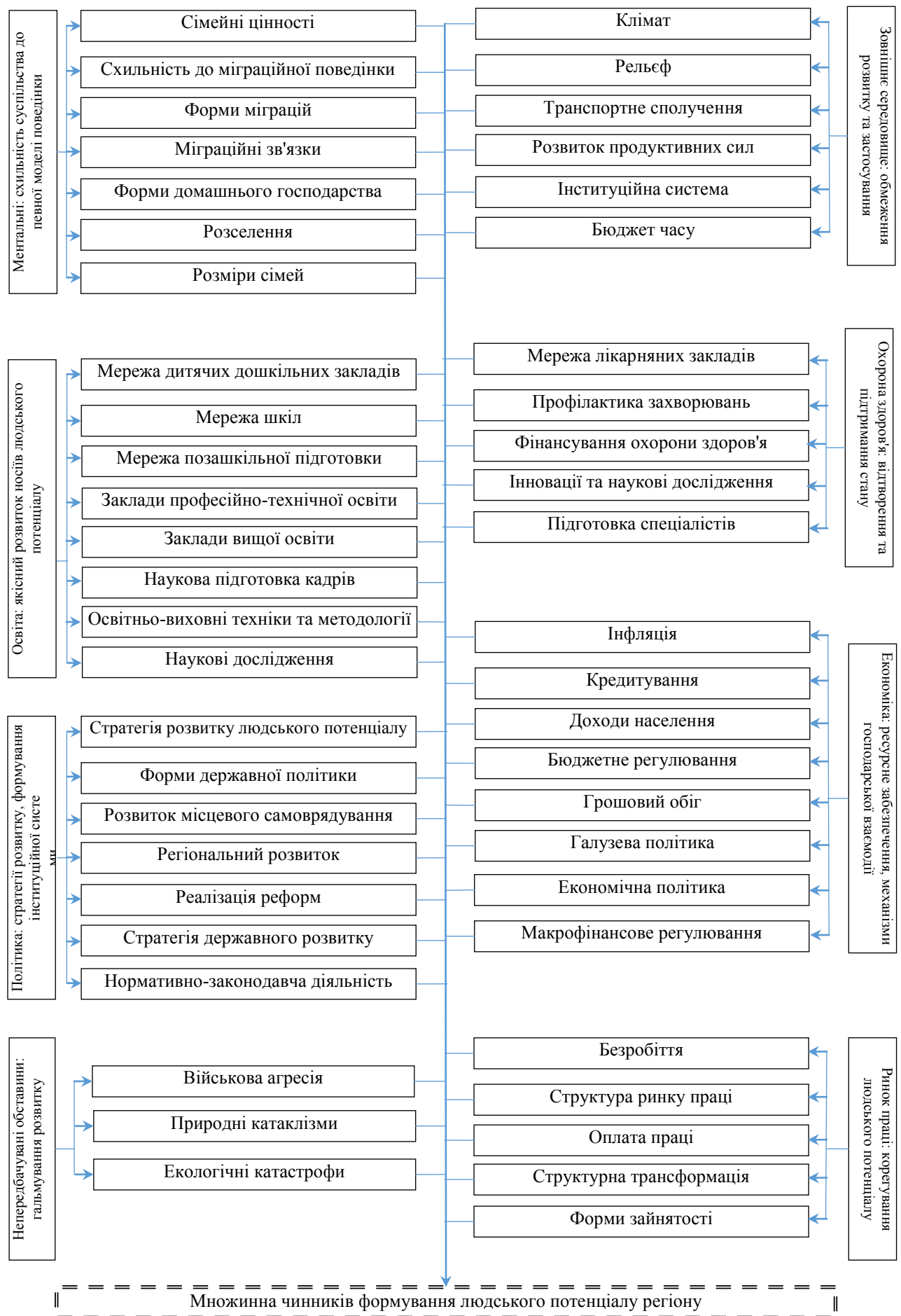

Рис. 1. Чинники формування людського потенціалу регіону
Вісник Хмельницького національного університету 2017, № 6 Том 2

На відміну від попередніх груп чинників охорона здоров'я визначає народжуваність, смертність, втрату працездатності через хвороби, тривалість життя, фізичну та психологічну форму носіїв людського потенціалу тощо. Як показують результати численних досліджень та статистичні дані, актуальним для регіону, як і країни у цілому, є втрата працездатності в результаті хвороб як побутового так і професійного характеру [7, с. 102].

На поверхні опиняються такі чинники, як мережа лікарняних закладів, профілактика захворювань, фінансування охорони здоров'я, впровадження передових медичних технологій, інновації та наукові дослідження у медицині, а також підготовка медичних кадрів (рис. 1). Приклад впливу чинників охорони здоров'я чітко простежується за порівняння вітчизняної медичної практики та розвитку медицини у розвинених країнах. Для системи охорони здоров'я України характерне звернення пацієнтів-носіїв людського потенціалу до медичних закладів після появи хвороби, прояву її симптомів чи усунення наслідків [6, с. 121]. В той же час підхід до роботи з пацієнтами розвинених країн передбачає практику піврічних обстежень, і як наслідок виявлення симптомів і попередження хвороб завчасно до їх появи чи загострення [5, с. 158]. Тобто передовий досвід функціонування системи охорони здоров'я передбачає її трансформацію у окрему індустрію медичних послуг.

Порівняння статистичних показників захворюваності та смертності в результаті захворювань свідчить саме на користь ефективності підходу застосовуваного у розвинених країнах. На наше переконання проведення розпочатої в Україні медичної реформи, з урахуванням наведених аргументів, суттєво підвищить показники розвитку людського потенціалу як за кількісними так і за якісними показниками. Користуючись аналогічними аргументами нескладно відслідкувати приклади впливу на людський потенціал промислового регіону й інших відмічених чинників розвитку системи охорони здоров'я.

Освіта, яка виступає рівнозначною на рівні з іншими підсистемою формування людського потенціалу виконує функцію закріплення ментальних характеристик його носіїв, передачі необхідних знань та досвіду, розвитку здібностей до вдосконалення діяльності, впровадження інновацій, нововведень, розширеного відтворення на основі інтенсифікації аналізованої категорії. З огляду на місце освіти у формуванні людського потенціалу, чинники її впливу логічно передбачити через генерування впливу освітніми інститутами, що включають дитячі дошкільні заклади, школи, заклади позашкільного розвитку, професійно-технічні освітні заклади, заклади вищої освіти, заклади наукової підготовки кадрів (рис. 1). Інша складова освітніх чинників, неінституційного характеру включає проведення наукових досліджень та застосування освітньо-виховних технік та методологій. На додаток до запропонованого переліку чинник глобального характеру, не включений до схеми, реалізується через усі запропоновані складові, який слід ототожнювати з освітньою політикою, що розглядає освітню мережу в якості інституційної бази, а управлінські підходи, освітні техніки та методології, як інструменти відтворення людського потенціалу.

До груп найбільш динамічних чинників, вплив яких може проявлятися від одного місяця до кількох років слід віднести економіку та політику. Закономірність їх впливу проявляється у тому, що здійснення позитивного впливу на розвиток людського потенціалу вимагає тривалого регуляторного процесу, водночас негативні впливи у разі настання економічної чи політичної кризи проявляються моментально, а подолання їх наслідків, як показує вітчизняна практика триває роками.

Група ресурсних чинників визначає наявність ресурсної бази для розвитку людського потенціалу, її формування та перерозподіл в системі господарського механізму регіону і держави. До переліку економічних чинників, як показує досвід останніх десятиліть слід включити інфляцію, систему кредитування, доходи населення, бюджетне регулювання, грошовий обіг, галузеву політику, економічну політику, макрофінансове регулювання (рис. 1). Вплив економічних чинників досить чітко простежується на прикладі інфляції, що призводить до знецінення ресурсів, що витрачаються на формування людського потенціалу, дезорієнтації носіїв людського потенціалу у виборі перспективних напрямів розвитку за структурної трансформації економіки під впливом гіперінфляційних процесів, знецінення розумової праці тощо. Як і в інших групах чинників, їх перелік може бути розширений в міру зміни економічної кон'юнктури.

Група політичних чинників визначає стратегію розвитку, формування інституційної системи та ймовірність настання політичних криз. Перелік чинників цієї групи включає стратегію розвитку людського потенціалу, форми державної політики, розвиток місцевого самоврядування, регіональний розвиток, реалізацію реформ, стратегію державного розвитку, нормативно-законодавчу діяльність тощо (рис. 1). Схожість з економічними чинниками тут простежується за умов політичної нестабільності, суспільної деградації, знецінення державних інститутів, нездатності реалізувати реформи тощо, за яких часто орієнтири розвитку людського потенціалу є хибними.

Окрему слід виділити групу вторинних чинників розвитку людського потенціалу, до якої відносяться чинники ринку праці. Інтерпретація цієї групи в якості вторинної ґрунтується на тому, що на ринку праці людський потенціал перетворюється у капітал. Попит ринку праці ставить вимоги до переліку вмінь та здібностей для кожної позиції – посади. Відповідність людського потенціалу особи вимогам до посади перетворює носія на успішного працівника, нестача певних вмінь та здібностей провокує неефективність працівника, наявність незатребуваних ринком знань та вмінь гіпотетично може спричинити їх деградацію та втрату носієм людського потенціалу. Тобто, відбувається корекція людського потенціалу відносно вимог ринку праці. До переліку чинників ринку праці слід віднести безробіття, структуру ринку праці, оплату праці, наявність структурних трансформацій, форми зайнятості тощо (рис. 1). Дія чинників ринку праці може відбуватись як у коротко- так середньо- і довгостроковому періоді.

Запропоновану схему слід доповнити чинниками непередбачуваних чи форсмажорних обставин. До їх складу слід в першу чергу віднести військову агресію, природні катаклізми та екологічні катастрофи (рис. 1). Особливість цієї

групи чинників полягає у складності настання події, що вплине на формування людського капіталу. Як правило вони проявляються у короткотерміновій перспективі, на інтервалі часу у кілька днів. Їх наслідком є суттєва і навіть катастрофічна втрата ресурсів на формування людського потенціалу, жертви серед носіїв людського потенціалу, прикладом чому є військова агресія на Донбасі, а також відтермінування політик та стратегій розвитку людського потенціалу, що потрапили під дію такого роду чинників.

Перелік чинників може бути уточнений і більш деталізований в ході оцінки їх дії і дослідження характеру впливу на людський потенціал, тому очевидно, що наведений приклад не є виключним, і слугує засобом обґрунтування підходу до декомпозиції складових формування людського потенціалу.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Запропоновано застосовувати дворівневу декомпозицію як підхід до аналізу, оцінки та дослідження елементів та чинників формування людського потенціалу, де на першому рівні вимагається визначення їх сукупного переліку, а на другому – розробка моделі впливу на носія людського потенціалу і співвідношення між собою. Ототожнюючи попередній досвід з формуванням людського потенціалу промислового регіону визначено та деталізовано перелік гіпотетичних чинників ментальної групи, а також систематизованих за групами зовнішнього середовища, впливу освіти, охорони здоров'я, політичних процесів, розвитку економіки, функціонування ринку праці та дії непередбачуваних обставин. Обґрунтовано вплив кожної із запропонованих груп чинників.

Перспективи подальших досліджень слід визначити у напрямку побудови моделі дії домінантних чинників на носія людського потенціалу, а також моделі домінування окремих чинників людського потенціалу з сукупної їх множини.

Література

1. Голиков А.П. Размещение производительных сил и регионализм / А.П. Голиков, А.Г. Дейнека, Н.А. Казаков. – Х. : ООО "Олант", 2002. – 320 с.
2. Злупко С.М. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні / С.М. Злупко, Й.І. Радецький. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 192 с.
3. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України. – К. : РВПС України. НАН України, 2003. – 295 с.
4. Мочерный С. Человек и законы его развития / С. Мочерный, А. Устенко // Экономика Украины. – 2004. – № 9. – С. 14–22.
5. Пуляев В.Т. Целостный человек и детерминанты его общественного развития / В.Т. Пуляев // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 5. – С. 151–165.
6. Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір : монографія / Семів Л.К. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 392 с.
7. Спасибенко С.Г. Целостность человека как принципы структурирования его качеств / С.Г. Спасибенко // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – № 2. – С. 91–105.
8. Стратегія розвитку України: теорія і практика / за ред. О.С. Власика. – К. : НСДІ, 2002. – 864 с.
9. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року / Частина І: Оцінка рівня і діагностика проблем соціально-економічного розвитку області. – Х., 2002. – 304 с.

References

1. Golikov A.P. Razmeshchenye proyzvodytelnykh sil i rehyonalistyka / A.P. Golikov, A.H. Deineka, N.A. Kazakov. – Kh. : ООО "Olant", 2002. – 320 s.
2. Zlupko S.M. Liudskiy potentsial, zainiatist i sotsialnyi zakhyst naselennia v Ukraini / S.M. Zlupko, Y.I. Radetskyi. – Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka, 2001. – 192 s.
3. Kontsepsiia i stratehiia rozvytku ta rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy. – K. : RVPS Ukrainy. NAN Ukrainy, 2003. – 295 s.
4. Mochernyi S. Chelovek i zakony ego razvytiya / S. Mochernyi, A. Ustenko // Ekonomika Ukrainy. – 2004. – 9. – S. 14–22.
5. Puliaev V.T. Tselostnyi chelovek i determynanty ego obshchestvennoho razvytiya / V.T. Puliaev // Sotsialno-humanitarnye znaniya. – 1999. – 5. – S. 151–165.
6. Semiv L.K. Rehionalna polityka: liudskiy vymir : monohrafiia / Semiv L.K. – Lviv : IRD NAN Ukrainy, 2004. – 392 s.
7. Spasybenko S.H. Tselostnost cheloveka kak pryntsypy strukturyrovaniya ego kachestv / S.H. Spasybenko // Sotsialno-humanitarnye znaniya. – 2001. – 2. – S. 91–105.
8. Stratehii rozvytku Ukrainy: teorii i praktyka / za red. O.S. Vlasyka. – K. : NSDI, 2002. – 864 s.
9. Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Kharkivskoi oblasti na period do 2011 roku / Chastyna I: Otsinka rivnia i diahnozyka problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku oblasti. – Kh., 2002. – 304 s.

Рецензія/Peer review : 22.11.2017

Надрукована/Printed : 22.12.2017

Рецензент: прорецензовано редакційною колегією